

DOI 10.52363/2414-5866-2025-1-8

УДК 351:316.332

*Гончарський І.Л., аспірант НУЦЗУ, м. Черкаси,
ORCID: 0009-0000-5467-3495*

*Goncharskyi I., PhD student of National University of Civil Defence of
Ukraine, Cherkasy*

МЕХАНІЗМ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМИ СИСТЕМАМИ

MECHANISM OF PUBLIC MANAGEMENT TRANSFORMATION OF SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS

Змістовна суть процесів формування і функціонування ефективних систем публічного управління соціально-економічними макросистемами в сучасних умовах багато в чому визначається рівнем ефективності господарюючих суб'єктів, що утворюють ту або іншу систему, в розрізі ключових напрямів їх діяльності. При цьому в інформаційному суспільстві економічне зростання і розвиток забезпечуються, передусім, за рахунок розвитку і ефективного управління інноваційною сферою, перетворення інституціональної структури соціально-економічних макросистем. У свою чергу, управління процесами інституціональних змін повинно здійснюватися не на рівні окремих норм і правил, а на рівні інститутів у рамках цього інституціонального середовища і бути спрямовано на стимулювання господарюючих суб'єктів з метою здійснення діяльності, що відповідає інтересам суспільства. Інституціональні зміни - це процес, який повинен здійснюватися при безпосередній участі держави у рамках державної економічної політики, і тут основне завдання - вибудовування злагодженої, погодженої системи управління функціонуванням господарюючих суб'єктів.

Ключовим чинником, що впливає на розвиток соціально-економічних систем, є рівень збалансованості їх функціонування. Збалансоване функціонування соціально-економічної макросистеми багато в чому залежить від рівня ефективності господарюючих суб'єктів, який, у свою чергу, визначається їх економічною самостійністю (самообеспеченністю, самофінансуванням, самоокуповуванням і тому подібне).

Ключові слова: *соціально-економічні системи, публічне управління, управління соціально-економічними макросистемами, механізми публічного управління.*

The substantive essence of the processes of formation and functioning of effective public management systems of social and economic macrosystems in modern conditions is largely determined by the level of efficiency of economic entities that form a particular system, in terms of key areas of their activity. At the same time, in the information society, economic growth and development are ensured, first of all, through the development and effective management of the innovation sphere, the transformation of the institutional structure of social and economic macrosystems. In turn, the management of institutional change processes should be carried out not at the level of individual norms and rules, but at the level of institutions within this institutional environment and be aimed at stimulating economic entities to carry out activities that meet the interests of society. Institutional change is a process that should be carried out with the direct participation of the state within the framework of state economic policy. And here the main task is to build a coherent, coordinated system for managing the functioning of economic entities.

A key factor influencing the development of social and economic systems is the level of balance in their functioning. The balanced functioning of social and economic macrosystem largely depends on the level of efficiency of economic entities, which, in turn, is determined by their economic independence (self-sufficiency, self-financing, self-employment, etc.).

Keywords: *social and economic systems, public management, management of social and economic macrosystems, public management mechanisms.*

Постановка проблеми. Трансформації соціально-економічних систем супроводжуються кардинальними перетвореннями їх інституціональної основи. Це сприяє вибудовуванню нових інституціональних структур, що формують якісно іншу систему взаємодії і співпраці господарюючих суб'єктів. У сучасній російській економіці формуються складні багаторівневі інституціональні структури, складаються стійкі господарські зв'язки, єдність яких найочевидніше проявляється при аналізі функціонування соціально-економічних систем у рамках технологічних устроїв.

Соціально-економічна система не може розглядатися як об'єднання безлічі інститутів і господарюючих суб'єктів, що випадково склалося. Структура соціально-економічної системи, склад елементів і взаємозв'язку між ними зумовлюються набором об'єктивних чинників, при цьому функціональні зв'язки між господарюючими суб'єктами забезпечують збалансоване функціонування і розвиток усієї соціально-економічної системи у межах деякої території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Питання державного регулювання соціально-економічних процесів в суспільстві та розробки принципів удосконалення суспільного розвитку розглядаються в роботах багатьох вітчизняних і закордонних авторів. Ведуть активну роботу й займаються дослідженнями в цій області такі вчені, як [1, 2, 3, 4, 5].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз механізму трансформації публічного управління соціально-економічними системами.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідження, що стосуються збалансованого і стійкого розвитку, припускають розробку нових підходів до виміру розвитку систем, що враховують їхню мультиспрямованість. Усі дослідження, що проводяться з урахуванням такої багатоваріативності побудови підсистем, можна підрозділити на два типи.

У рамках першого типу досліджень передбачається побудова деякого набору індикаторів, кожен з яких характеризує окремий напрям розвитку соціально-економічної системи. За підсумками проведених досліджень було складено декілька наборів індикаторів і варіантів їх структуризації: 1) структура «тема/проблема-індикатор», коли індикатори відбивають окрему проблему у рамках підсистеми. Зазвичай виділяють три групи індикаторів : економічні, соціальні і екологічні; 2) структура «цілі-завдання-індикатори» має ієрархічну побудову, при цьому цілі і завдання можуть бути тільки сформульовані і не мають кількісного вираження; 3) структура «тема-підтема-індикатор» припускає деталізацію підсистеми на структурні складові, яким відповідає індикатор; 4) структура «тиск-стан-реакція», коли індикатори формуються апріорі і шляхом його розрахунку визначається наявність проблеми.

Проте з точки зору теорії менеджменту, велике число індикаторів ускладнює ухвалення рішень, тому більше практичними і затребуваними при впровадженні в практику являються дослідження другого типу, що припускають розробку інтегрального індикатора, що відбиває міру збалансованості розвитку системи. Попри те, що досліджень, присвячених розробці інтегральних показників оцінки збалансованого розвитку систем вистачає, досі загально визнаної методики розрахунку інтегрованого індикатора не виявлено в силу відсутності доступних статистичних даних для їхнього розрахунку [3].

Комплексний розвиток усіх підсистем життєзабезпечення означає збалансований розвиток для макросистеми, при якому дотримуються пропорції між приростом економічних показників, підвищенням рівня життя населення і екологічним благополуччям. Динамічна рівновага між виробничою, громадською, екологічною підсистемами соціально-економічної системи в тривалій перспективі є основою збалансованості і стійкого розвитку. Ознаками стійкості розвитку виступають економічне зростання і підвищення якості життя населення разом зі зниженням ресурсоемкості виробництва і шкідливої дії на довкілля. Такі суперечливі чинники розвитку системи в обов'язковому порядку повинні враховуватися в політиці публічного управління соціально-економічними системами.

Виділимо ряд інструментів, що забезпечують збалансований розвиток соціально-економічних систем. Для досягнення збалансованого і стійкого розвитку соціально-економічної системи використовуються різні інструменти, властиві підсистемам:

- пільгове кредитування, введення податкових пільг і прискореної амортизації у рамках економічної підсистеми;

- інвестування природоохоронних заходів, податкові платежі за забруднення довкілля, екологічний аудит і страхування екологічних ризиків - у рамках екологічної підсистеми;

- акумуляція інвестиційних ресурсів для фінансування інноваційних розробок, формування альтернативних банківським кредитам джерел фінансування інновацій, створення технологічних платформ для впровадження інновацій і формування виробничих технологій на їх основі у рамках інноваційно-технологічної підсистеми;

- реформування політики публічного управління в області макросистем, реформування існуючих державних інститутів управління, ресурсна інтеграція інститутів при формуванні соціально-економічних макросистем у рамках інституціональної підсистеми.

Вибір інструментів управління забезпеченням збалансованості і стійкості розвитку визначається індивідуальними можливостями соціально-економічної системи, її особливостями, і управлінськими здібностями органів влади і інститутів, ними створених.

Забезпечення збалансованості функціонування соціально-економічних систем є первинним завданням, рішення якого вимагає якісного методологічного обґрунтування. Важливо враховувати ту обставину, що в сучасних умовах економічного середовища, що глобалізує, вимагаються якісно нові, або модернізовані інституціональні структури, здатні забезпечити умови економічного зростання в нових умовах господарювання [3].

За останні 30 років в українській економіці склалася ситуація, що характеризується рядом інституціональних проблем, що виражаються у високій диференціації рівня розвитку соціально-економічних систем окремих територій. У цьому аспекті розробка національної економічної політики, орієнтованої на збалансований розвиток соціально-економічних систем територій, стає найважливішим завданням. Рішення цієї задачі розташовується в площині необхідності збільшення об'ємів ВВП шляхом здійснення інституціональних змін, максимізації використання інноваційного, наукового і освітнього потенціалу економіки. Реалізація економічної політики в цьому аспекті можлива тільки з урахуванням специфічних особливостей соціально-економічних систем.

У зв'язку з необхідністю мінімізації негативних чинників в процесі трансформації, політика управління соціально-економічними системами має бути спрямована на їхній інноваційний розвиток. Пошук шляхів інноваційного розвитку соціально-економічних систем обумовлює обґрунтування чинників його забезпечення, що вимагає особливого підходу не лише до ефективності використання доступних ресурсів даних систем, але і по-

шуку потенціалу їхнього розвитку. Виявлення чинників інноваційного розвитку соціально-економічних систем є найважливішим елементом національної економічної політики [5].

Пошук можливостей розвитку соціально-економічних систем диктує актуальні дослідницькі завдання в обґрунтуванні їх забезпечення. Реалізація цих можливостей вимагає розширених уявлень не лише про ефективність використання наявних, але і про резерви залучення потенційних ресурсів. Наукова обґрунтованість точок росту соціально-економічних систем є не лише перспективним завданням, але і первинною, виходячи зі значущості проведення політики ефективної економіки, забезпечуючи її модернізацію.

Для будь-якої соціально-економічної системи, характерні дві форми свого існування : функціонування і розвиток. В ході інституціональних змін, що відбуваються, актуалізується роль збалансованого функціонування і інноваційного розвитку соціально-економічних систем.

Особливістю соціально-економічних систем, трансформації, що характеризує її, є стійкість позитивної динаміки її розвитку. Ця особливість тісно пов'язана з інноваційністю соціально-економічних систем, забезпеченням збалансованої роботи усіх її компонентів, стійким відтворенням господарського, ресурсного і соціального потенціалів системи. В зв'язку з цим, велике значення набуває інноваційність соціально-економічних систем як найважливіший елемент національної економіки. Глобальна основа національної економіки в умовах обмежених можливостей функціонування – це збалансоване функціонування і стійка динаміка розвитку соціально-економічних систем.

Сучасні економічні стосунки носять громадський характер і ґрунтуються на спеціалізації і кооперації суб'єктів господарювання, такі зв'язки між економічними агентами набувають все більшого значення. Таким чином, виникають системні зв'язки, що мають важливе значення в процесі функціонування і розвитку соціально-економічних систем, які перебувають під впливом інституціональних змін. Трансформація при цьому розглядається нами як форма розвитку соціально-економічної системи.

Функціонування і розвиток соціально-економічної системи, як єдиного цілого забезпечує її інституціоналізація. Під інституціоналізацією в даному випадку ми розуміємо підлеглість системи певним нормам, правилам, механізмам їхньої реалізації. Ці норми, правила і механізми структурують зв'язки між економічними суб'єктами і забезпечують конкурентну перевагу соціально-економічних систем у рамках як національного, так і світового господарства. Соціально-економічні системи є самостійною частиною економічної системи країни із закінченим циклом відтворення, особливими формами прояву стадій відтворення і специфікою протікання соціальних і економічних процесів. Рівень розвитку соціально-економічної системи можна

визначити, як результуючий відносний показник, що відбиває міру ефективності управління цією системою, рівень і якість життя населення, розподіли товарів і послуг у рамках цієї системи. Цей параметр складається з безлічі елементів або чинників, комбінація яких і визначає рівень розвитку соціально-економічної системи. Рівень розвитку соціально-економічної системи, передусім, проявляється в здатності залучення інвестиційних ресурсів, в здатності до впровадження інновацій, здійснення модернізації і структурних змін відповідно до прогресивних тенденцій, в здатності до залучення кваліфікованих кадрів і тому подібне. Рівень розвитку соціально-економічної системи - це не короткостроковий феномен, вона повинна розвиватися в довгостроковій перспективі [3, с. 64].

Ефективність використання чинників виробництва, і в першу чергу праці і капіталу, є одним з важливих показників рівня розвитку соціально-економічної системи. Соціально-економічна система, що стабільно розвивається, повинна створювати робочі місця і сприяти росту реальних доходів і рівня життя населення. Таким чином, розвиток соціально-економічних систем «Є здатністю регіональних соціально-економічних організаційно-управлінських систем до впровадження інновацій і здійснення модернізації і структурних змін відповідно до прогресивних тенденцій. Трансформації соціально-економічних систем в умовах нестабільності в економіці і істотній залежності макроекономічних процесів в Україні від кон'юнктури на глобальних сировинних ринках зумовлює необхідність формування альтернативної платформи економічного розвитку країни і використання накопиченого потенціалу для реалізації ефективного переходу на інноваційний шлях розвитку. Рішення цієї задачі припускає реалізацію збалансованої економічної політики в державі, що дозволить забезпечити позитивну поступальну динаміку економіки, а також зниження рівня диференціації в рівні розвитку соціально-економічних систем, це дасть змогу забезпечити ефективний перехід національної економіки на інноваційний шлях розвитку за допомогою використання сильних сторін і потенційних можливостей соціально-економічних систем[2]. Таким чином, розвиток національної економіки, в першу чергу, має бути забезпечений на рівні окремих соціально-економічних систем.

Розвиток соціально-економічних систем припускає використання збалансованого комплексу заходів дії, що включає фіскальні, економічні і адміністративні методи регулювання, спрямовані на підвищення ефективності використання потенціалу господарюючих суб'єктів у рамках цієї системи. При цьому реалізація названих заходів дії повинна здійснюватися на основі сучасного інструментарію у рамках державної економічної політики, що дозволить забезпечити максимальну ефективність використання «потенціалу господарюючих суб'єктів, що включає наукову, трудову, орга-

нізаційно-управлінську, інтелектуальну, інноваційну, ресурсну, інвестиційну, підприємницьку, фінансову, виробничу і інформаційну складові [4].

У більшості випадків соціально-економічні макросистеми існують у рамках економічного, соціального, політичного і географічного простору, тому неможливо визначити їх лише як адміністративно-територіальну одиницю держави.

Враховуючи варіативну поняття «Соціально-економічна макросистема», можна виділити два підходи до її визначення. З одного боку, соціально-економічна макросистема є соціальною і природно-територіальним об'єднанням, в межах якої відбувається природна взаємодія соціальних і економічних суб'єктів і процесів. З іншого боку, будучи об'єктом адміністративно-територіального або політико-територіального ділення держави, соціально-економічна макросистема може управлятися директивно з центру. Існування безлічі трактувань поняття «Соціально-економічна макросистема» свідчить про глибину і місткість цього поняття, а також підтверджує недостатню міру вивченості цієї наукової категорії [1].

У контексті дослідження соціально-економічні макросистеми можуть бути класифіковані за рядом ознак, найбільш точною нам видається класифікація, відповідно до якої важливо виділяти межі макросистем.

Виходячи з цього, під соціально-економічними макросистемами слід розуміти частини території держави, які характеризуються відносною однорідністю соціально-економічних параметрів або просторовою близькістю до одного з центрів, взаємодіють з іншими частинами території держави і, в деяких випадках, мають органи управління або координації, загальні програми і стратегії розвитку [4, с. 56].

Досягнення позначених цілей вимагає розробки науково обгрунтованої політики і інструментарію розвитку соціально-економічних макросистем. В умовах трансформації соціально-економічних макросистем, націленості економіки на модернізацію і інноваційність, важливу роль в забезпеченні інтенсифікації економічного зростання безпосередньо грає політика і інструментарій розвитку соціально-економічних макросистем. Розробка державної політики управління соціально-економічними макросистемами повинна ґрунтуватися на принципах їх збалансованого функціонування і розвитку.

Висновки. Усі вищеперелічені чинники обумовлюють необхідність створення в Україні такої системи публічного управління соціально-економічними макросистемами, яка дозволить мінімізувати наслідки негативних чинників, а також інтенсифікувати зростання економіки, найефективніше використовуючи потенційно наявні можливості. Таким чином, соціально-економічні макросистеми схильні до впливу глобальних процесів перетворення державних інститутів і їх реформування на системному рівні. Це виражається в тому, що окремі підсистеми макросистем як би переста-

ють існувати, якщо для їхнього регулювання немає відповідного профільного державного інституту, або він знаходиться на етапі реформування, або не розроблена державна програма розвитку (підтримка) конкретної підсистеми. Між тим, підсистема продовжує функціонувати, але не на тому рівні якості своєї діяльності, з якою повинна була, що робить нестійкою макросистему в цілому. Тому, в першу чергу, необхідно добитися узгодженості і системності державної регулюючої дії на соціально-економічні макросистеми в періоди нестабільності.

Списко використаної літератури:

1. Економіка України: стратегічне планування: Монографія / [Горшкова Н. І. та ін.]; за ред. Беседіна В.Ф., Музиченка А.С. [Міністерство економіки України та ін.] К.: Вид-во НДЕІ, 2008. 499 с.
2. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення; за ред. проф. Б. Кравченка. К. : Кондор, 2002. 302 с.
3. Структурні трансформації економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: Монографія / О.І. Амоша, М.Г. Білопольский, В.В. Микитенко та ін. Інститут економіки промисловості НАН України, ТНЕУ МОН-молодьспорту України. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ МОНмолодьспорту України. 2011. 848 с.
4. Чистов С.М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / С.М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко. К. : КНЕУ, 2000. 316 с.
5. Яцків М. Соціально-економічний розвиток регіону та рівень життя населення. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.8. С. 139-145.

References:

1. Economy of Ukraine: strategic planning: Monograph / [Gorshkova N. I. et al.]; ed. Besedina V. F., Muzychenko A. S. [Ministry of Economy of Ukraine et al.] Kyiv: Publishing House of NDEI, 2008. 499 p.
2. Pasternak-Taranushenko G. A. Economic security of the state. Statics of the provision process; ed. prof. B. Kravchenko. Kyiv: Condor, 2002. 302 p.
3. Structural transformations of the economy: world experience, institutions, strategies for Ukraine: Monograph / O. I. Amosha, M. G. Bilopolsky, V. V. Mykytenko et al. Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine, TNEU MES of Youth and Sports of Ukraine. Ternopil: Economic Thought TNEU MES of Youth and Sports of Ukraine. 2011. 848 p.
4. Chistov S.M. State regulation of the economy: a textbook. / S.M. Chistov, A. E. Nikiforov, T.F. Kutsenko. K.: KNEU, 2000. 316 p.
5. Yatskiv M. Socio-economic development of the region and the standard of living of the population. Scientific Bulletin of the National Technical University of Ukraine. 2009. Issue 19.8. P. 139-145.